

Sabir RÜSTƏMXANLI

Tarixi şəxsiyyətlərin heykəlləri, rəsam əlyazma yaradılan portretləri, fotoqraf zamanın axarından qoparılan anların ifadəsidir, ömür okeanından damladır, illər boyu yaşanların xırdaca bir həmiri, əsitsindir. İnsanın həyatı boyu keçirdiyi yolların, çəkdiyi azabların, duyduğu sevincin və kədərini bütün mürəkkəb mənzərəsinə həmişə donuq şəkli və ya rəqət əks etdirir. Buna görə də hər hansı heykəldə yaradılan xarakterin ən ümumi cəhəti ifadə olunur, kimsə orda axtardığını tapır, kimsə tapmır.

Böyük rus yazıçısı Vasil Şukşinin doğma kəndi Strostkada qoyulmuş heykəli də onun ömrünün qısa bir parçasını, bu kəndə bağlı günlərinin bir görüntüsünü əks etdirir, lakin heykəltaras onun xarakterini o qədər dəqiqliklə duymuş, təbiətə, bu yerlərlə bağlılığını, burada keçirdiyi yaşantıları-abidənin ümumi fəlsəfəsi, seçildiyi yer və forması ilə o qədər ustalıqla ifadə etmişdir ki, bu möhtəşəm abidəyə həyəncənsiz, ürəyini titrəmədən baxa bilmərsən.

Şukşinin anası üçün aldığı, özünün çox az yaşadığı evin yanından ötüb kəndin üstünə. Piket dağına qatıldı. Maşınları saxlamağa ayrılan meydançada yol bitir, sonra məxmər kimi bir çəmənlə basdı. Yenici yağmış yağış çəmənləyi milyonlarla göz bağışlayıb. Ela bilirsən bu gözəlirin həmişə sonsu baxır. Qotaz bağlamış in yarpaqlı maral yoncasının tünd qoxusu vurur adama. Ancaq göz önündə açılan mənzərə fikrini yerdən ayırır, diqqətini-uzaq fəlsifələrə doğru çəkir. Birdən əla bilərəm çəmənləyin o başında iri gövdəli bir adam oturub, bu mənzərəyə tamaşa edir. Heykəlin gözəlliyi də əla bündədir. Məşhur yazıçı, kinorejissor, aktyor, Rusiyanın əməkdar incəsənət xadimi, Dövlət və Lenin mükafatı laureatı yazdığı və çəkdiyi bürokratiya mənzərələrinə keçirəncən əldən düşməyi hələ də doğma kəndə qayıdır, anasıyla qatlaşıb, göz yaşını onun göz yaşına qatdığından, qoşullarına baxs çəkildikən sonra daləcəsinə səvdiyi doğma mənzərəni seyr etmək, səfərdən döyünmə udməq, yaşılıq danızda gəzənilər dincəlmək üçün kəndin üstündəki dağa qalxıb. Ayaqdaşın, bax açıq... bir dəniz üstündə oturub. Özünə özlərə, göz önündə sonsuz genişliklə yəşil bir dəniz kimi dalğalanan meşələrə tutub; Dağıq Altaydan

ənib Sibirə, ordan böyük dünyaya uzanan Çuy sossesi görürdü.

Bu, Şukşindir. Onu öz yazdıqları vurğunu olduğu yurduna- kiçik vətəninə bağlılığının ən gözəl ifadəsidir. "...Və olduca gözəldir mənim vətənim - Altay; ələ ki, orda oluram, sanki göylərə yüksəlirəm. Dağlar, dağlar və ələ bir genişlik ki, adamın ürəyi sızaldır. Çox nadir, bənzəri olmayan bir gözəllikdir. Onu təsvir etmək imkansızdır. Onunla köksünü doldurmaq da olmur, nə qədər istəsən yeno əzdir, ancaq baxsan və ya gətirsən həyatın havasını udasan."

"Vətən... De nədən ürəyimdə bir fikir yaşayır ki, na vaxtsa mən həmişəlik orda qalacağam. Na vaxt!"
Yaşın ində oturduq bu yamaqda dağlarla buna bənzər düşüncələr keçib ürəyindən.

Rəttən ömrü boyu bura can atmışdı, beşrəşlərdən, aktıyordandan əl çəkib, doğma Altaya qayıtmaq, anasının yamına ancaq yazıqlılı məşğul olmaq istəmişdi.

Ömrünün sonuna yaxın cənəbi jurnalista verdiyi müsahibəni oxumuşdum.

Yaxşı yazmaq vəmdə olmaqdır... Öz doğma yurtda yaşayış işləmk arzusunundayam."

Söz yox ki o öz qonarıyla, anasına hədiyyə kimi aldığı evə qayıtmaq nəzərdə tuturdu.

Heykəltaras böyük yazıcının ürəyinin yurd sevgisiylə, Altay dağlarının qutsal ruhu ilə, insanı təmizləyən, ucaqdan saf havayla dolduğu yeri seçib.

Ela bilərəm Şukşin deyil, özüməm. kəndin qırağındakı tapədə oturmuşam. Dünyanın bütün alçaqlıqlarının, riyaklıqlarının, ədalətsizliklərinin içində sıxılan, xüncim-xüncim olan bədənəm, haqsiyyətlərə işyan eləyən ürəyim burda yavaş-yavaş dincəlir. torpaq ağrılarını ağırsını sorur, həvə düşüncələrini nizama salır. Adatən heykəllər kəndin içində, həyatda, məktub önündə, yol qırağına qoyulur...

Yox, heç yerdə bu rahatlıq yoxdur. Yazıcının səvdiyi yer buradır. Çünki səhərlərin bigənəlik və qeybət zəhəri yavaş-yavaş kəndin damarlarına də yol tapır, döğməli və tommənənsiz səvdir əzəli. Öz-özünə və təbiətə baş-baş qalmağadən başqa çəro yoxdur.

Tamış olsa, onu nə qədər dorindən

"yaşayış həmrəyliyi". Altay respublikası El qurultayının - məclisinin sədri - Dima Bilskov da yazıqdır. Dağıq Altaya gərmək və köhnə dostumla görüşmək istəmişdim. Başqa bir Dağıq Altay səiri - xalq idəri, Rusiya yazıqları birliyinin katibi Brontoye Bəyazayevla dağları gəzib-dolaşmışdıq. Gəriyə - Novosibirsko qaydarkan Şukşini ziyarət edəcəyimi dəyəndə Brontoye məndən ayrılmasını, "ora kimi səni ötürüm, bərabər gələk!" - demişdi. Yolistü "Sibirski oqni" jurnalının əməkdaşı Valeri Tışkovla da tanış olmuşduq. Mən ona sən vaxtlarda "Literaturnaya qazeta"nın Moskvalda yaşayan Azərbaycan şairlərinin şeirlərinə və Azərbaycan folkloruna geniş yer ayrılan layihələrinin örnək götürərək Sibirə yaşayan azərbaycanlıları diqqəti artırmalarını xahiş etmişdim.

Çünki zaman keçir, dünyada xalqları üz-üzə qoyan, insanın həyatını zindana çevirən gərənklər artır və ballı olur ki, bu axosun içində öz mövqeyini dəyəməyən, gürülməz sülh elçisi olan, heç bir düşmənçilik siyasetinin sındıra bilmədiyi bir qüvvə var; o da ədəbiyyatdır, qələm sahibləridir.

Kəndə qayıtdı, ancaq heykəl kimi...

"Bu yaşında anladım ki, hər yərə qatmaq olmam, anladım ki, mənim yerim yazı mənasını araxsıdır."

Bu arzusunun məktubla anasına da bildirir.

"Ans, bir xahişim var, mən gəlməmiş evlə bağlı heç nə düşünməyin, yəni evi (sonin evini nəzərdə tuturam) saxtəyin. Gəlsən, nə eməli olduğumuza düşüncərik... Bu böyük fəlmədən sonra kimi iləz aməğul olmağı düşünürəm, lap əz, ən

duyduğumu bilirdi. Biz, - kənd uşaqları bir-birimizə bənzəyirik. Arada minlərlə kilometr məsafə olsa da! O ana sevgisi də, təbiətə, gözəlliyə, diqqətə, ədalətə, halal dəməyə bağlılıq da insanlığın sərtlərini unudulur! Bura məsafə və millət, dil fərqi dənir. Ana sevgisinin, təbiətin və dərindən dili birdir!

Bəlkə ələ bu birlik duyğusudur adamları uzaq məsafələrin üstündən bir-birinə bağlayan, mənə bura gətirən də qaribo bir

Şukşinlə görüşə bizi çəkən bu mənovvi qaradaşlıq duyğusu idi.

Onun rus ədəbiyyatındakı yerini, Sibirin yetirməsi olan başqa bir məşhur rus yazıçısı Valentin Rasputinin dəqiq ifadə etmişdir: "Bu gün... həyatımızda namuslu, heç bir havada sınımayan, dəyişilməyən, sənəkar səsi - bəşadən-ayağı yalnız ağrılardan, səvqi qanadlanmalarından və istedadından yoxluluq, öz tələyində Rusiyanın bütün iztirablarını məhsyin, onun üçün nöyün gərəklil, nöyün həvəçisi olduğuna bilən rus insanı - Vasil Şukşin çatışmır".

Havanın tutqun olmasına baxmayaraq, heykəli ziyarətə gələnlər, burdan onun baxmaqdan yorulmadığı genişliklərə baxan, yamında şəkli çəkənlər çoxdur.

Adamların əli yalnız ayaq barməqlərinə çatır, şəkli çəkənlərdən barməqlərdən o qədər tutublar ki, tuncun rəngi gedib, sənki ayaqlarından uzun yolları tozu tomlənib.

Mən bilərəm sağlamlıqda Şukşini bu kənddə nə qədər anlayıblar, nə qədər sevir, bu kəndə çəkdiyi fəlmələrə nə qədər yardım ediblər. Ancaq o, indi bu kəndin şöhrətinə çevirilib. Onu görən kənd abadətlərini, gəlib-gedənin yağış kəsilmiş. Şukşinin balaca vətəninin ədi dillərə dolur. Hər bir burada Şukşin bəyramı keçirilir.

Yazıçı tələyi belədir. Müqayisə etmək və bu kövrək mövzuya açıqlıq qatmaq istəmirəm; əlbəttə, böyük ölənini yazıçısı olmağın üstünlüyünü də bilərəm, lakin bir anlığa onu da düşünürəm ki, gə-

rəşən bizdə əsl ədəbiyyata, doğru sözə, xalq ideallarına xidmətdə Şukşinin mənəvi bən-zərləri, tale ortaqları olan yazıçılarımızdan, məsələn İsmayıl Şıxlıya, İsa Muğannaya, Ənvər Məmmədخانliya, Sabir Əhmədliyə nə vaxt buna bənzər, daha doğrusu, onların öz taleyinə bənzər heykəllər qoyulacaq, ev muzeyləri yaradılacaq. Bir çox heykəllərin məzarların üstündən doğma yurdumuzun çeşidli qəsəbələrinə, Kür qırağına, dağ-aran torpaqlarımıza addımlamasını görmək istərdik.

Şukşin 1933-cü ildə atası güllələnəndən sonra anasıyla birgə qalmışdı, anasının söhbətləri ilə böyümüşdü. Öz dediyi kimi, əsl kəndçi idi, Rusiyada kənd nəsrinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri idi. Əsərlərinə də əyalət danışığının bütün koloritini gətirmişdi. Eyni dil novatorluğunu biz Sabir Əhmədlinin əsərlərində də görürük. İsa Muğannanın da əsərlərinə Şukşində olduğu kimi, bir çox filmlər çəkilib. Sabir Əhmədlinin Cəbrayılı düşmən işğalındadır, amma İsmayıl Şıxlı, İsa Muğanna kimi yazıçılarımızın kəndlərində onların belə canlı heykəlləri qoyulmalı, muzeyləri yaradılmalıdır. Onların da xatirə günləri keçirilməlidir...

Bu düşüncələrlə Şukşinin heykəlinə yaxınlaşır, üzündəki qeyri-adi narahatçılığa baxa-baxa, xəyalən əsərləri ilə göz önündə açılan mənzərələrin ruhunu tutuşdurmağa çalışıram. Yadıma düşür ki, Şukşini mənə onun kəndin mənəvi və maddi dəyərlərinə amansız hücumların ağırları ilə yazılmış hekayələri və əlbəttə, "Qırmızı Başnağacı" ("Krasnaya Kalina") filmi sevdirmişdi. Həmin filmə ilk dəfə 1974-cü ildə Bakıda keçirilən VII Ümumittifaq kino festivalında baxmışdım. Film festivalın baş mükafatını almışdı və haqlı olaraq kinematografiyada yeni bir mərhələ sayılırdı.

Yağış gurlaşır və heykəllə vidalaşır Şukşinin evinə anası üçün aldığı və anasının tək yaşadığı həmin evə doğru endik. İndi ev səliqəlidir. Pəncərələrin yaşmaqları və taxta qapaqları ağappağ rəngləyib. Asfalt yol düz qapıya kimi uzanır. Sağlığında necə olub, bilmirəm. Balaca otaqlar, sadə, kasıb-yana mebellər, özünün və anasının otaqları əbədi bir ana-bala mehri içindədir. Bu mərə bir də rus sobasının bərəkəti qatılıb. Yəqin yazıçı öz halal puluyla kəndin gözəl yerində, seçilən evlərdən birini alanda çox xoşbəxt imiş. Amma bura qayıtmaq ona qismət olmadı. İş-güc anasına tez-tez baş çəkməsinə imkan verməyəndə, həyəət-bacaya, saraya, təsərrüfat tikililərinə baxmaq, evi yığışdırmaq yaşlı qadın üçün artıq əziyyətə çevriləndə, anasını şəhərdəki kooperativ evə köçürmək məcburiyyətində qalıb. Evin qabağındakı alma ağacı cıdır, amma arxadakı alma ağacları yaxşı bar gətirib və yağışda yuyulan almaların qızaran yanaqları uzaqdan diqqəti çəkir. Zarafatla "Şukşin sağ olsa, bizi meyvəyə qonaq edərdi" deyirəm. Dıman Biləkəvün bu səfər boyu məni müşayiət etmiş köməkçisi Əjdər sözü-mə bənd imiş kimi, hasarın üstündən uzanıb iki alma qoparıb.

V.M. Şukşin bu kəndin kəlxoçəu gənclər məktəbində oxuyub. 1989-cu ildə məktəb yenidən qurularaq Şukşin muzeyinə çevrilmişdir. Təəssüf ki, biz gedəndə bağlı idi və muzeyə baxmaq qismət olmadı. Ancaq o möhtəşəm abidəni, evini və bütün ömrü boyu can atdığı və nə vaxtsa qayıdacağına ümid bəslədiyi yerləri görəndən sonra muzeyə baxmağa ehtiyac da qalmadı.

Altay diyarı uezsuz-bucaqsızdır, zəngindir, gözəllikləri göz oxşayır, amma yamacda oturub bu genişliyə tamaşa edən Şukşin olmasa, buralar çox kasıb görünərdi.